

УДК: 316.4.063.4

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

Ярова Л. В.

доктор політичних наук, професор кафедри адміністративного і кримінального права Одеської національної морської академії

У статті дається аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень, пов'язаних з розробкою різних напрямів соціальної політики в сучасних країнах.

В статье дается анализ отечественных и зарубежных исследований, связанных с разработкой различных направлений социальной политики в современных странах.

The analysis of domestic and foreign researches, related to development of different directions of social policy in modern countries, is given in the article.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний діалог, Європейський Союз, європейська інтеграція, соціальні стандарти.

Поява самого поняття «соціальна політика» пов'язана з формуванням у Європі другої половини XIX ст. теорії і практики соціальної держави, яка активно втручається в суспільні процеси з метою їх регулювання і стабілізації. Нові функції держави, що виникли у зв'язку з її соціалізацією і набули більш системного і якісного характеру, об'єдналися в термін «соціальна політика [Див.: 1, 40].

Сьогодні проблеми соціальної політики досліджуються вченими різних галузей, у тому числі, політології, соціології, економіки, права тощо.

Проблеми соціальної відповідальності бізнесу розглядалися в наукових роботах зарубіжних учених – А. Керолла, Д. Віндзора, М. Ван Марревійка, Р. Штойера, К. Девіса та ін.; українських дослідників – А. Базилюка, Р. Башняніна, Л. Безчасного, О. Беляєва, О. Білоруса, Л. Гончарука, Б. Данилишина, В. Єгорова, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Матросова, С. Мірошника, С. Мочерного та ін.

Теорія і практика управління сферою соціальних послуг досліджена в роботах С. Андреева, Г. Балихіна, Т. Макаренка, Ю. Ольсевича, Р. Старкова, Б. Токарського, С. Шишкіна, Л. Якобсона та ін.

Для всіх, хто цікавиться проблемами соціальної політики, безперечний науковий інтерес становить монографія «Західноєвропейські країни: особливості соціально-економічних моделей», що вийшла 2002 року за редакцією відомого російського фахівця В. Гутника [2]. У даній роботі розглядається становлення європейської моделі, її специфічні ознаки, загальні для більшості країн регіону. Проведений порівняльний аналіз моделей соціально-економічного розвитку окремих країн Західної Європи (Німеччини, Великої Британії, Франції, Італії, Швеції, Швейцарії). Проаналізовано процес становлення загальноєвропейської моделі в рамках ЄС.

Привертає увагу монографія колективу учених під керівництвом Ф. Бурджалова «Соціальні джерела економічного розвитку» [3]. Вихідна ідеологічна позиція авторів цієї наукової праці полягає в тому, що економічне зростання, підприємницька діяльність і, насамперед, державна політика, зрештою мають бути підпорядковані вирішенню соціальних проблем. Цей аспект особливо актуальний для України в умовах різкого зростання матеріально-майнової нерівності, бідності, невдоволеності населення здійснюваними реформами. Серед численних проблем, яких торкаються автори монографії, слід виділити, в першу чергу, людський фактор і вплив на нього соціальної політики; значення економічної нерівності (або міри рівності) в розподілі доходів населення; людський капітал як концентрований вираз ролі людського чинника.

У контексті даної статті корисним буде розгляд основних положень монографії російського вченого І. Шеймана «Теорія і практика ринкових відносин в охороні здоров'я» [4]. У цій науковій праці багато уваги приділяється застосуванню ринкових механізмів у сфері суспільної охорони здоров'я (у системах бюджетного фінансування і обов'язкового медичного страхування). Автор монографії досліджує теоретичні моделі ринку в охороні здоров'я, у тому числі різні версії концепції «регульованої конкуренції». І. Шейман пропонує ряд умов, які уможливають реалізацію ринкової моделі, що не суперечить цілям соціальної політики в галузі охорони здоров'я.

Для аналізу ринку автор монографії використовує неокласичний підхід, який доповнюється аналітичним апаратом неінституційної теорії. У такий спосіб І. Шейман коректує теоретичні уявлення про ринкову модель охорони здоров'я.

У монографії В. Антропова «Соціальний захист в країнах Європейського Союзу. Історія, організація, фінансування, проблеми» [5], досліджуються актуальні питання організації і функціонування систем соціального захисту в країнах Європейського Союзу. Цінність даної

наукової праці в тому, що в ній розглядається історія розвитку соціального страхування в Західній Європі.

Значну увагу автор приділяє особливостям соціальних програм в державах-членах ЄС. На прикладі п'яти європейських країн – Німеччини, Франції, Великобританії, Швеції та Італії В. Антропов комплексно проаналізував досвід організації і функціонування програм соціального захисту – пенсійного, медичного страхування, страхування безробіття і від нещасних випадків на виробництві, а також мінімального соціального забезпечення, які пройшли тривалий шлях від їх створення наприкінці XIX – на початку XX ст. через подальший розвиток і перетворення на універсальні системи соціального забезпечення.

У зарубіжній науковій літературі досить багато робіт, присвячених аналізу Єдиного Європейського Акту, Соціальної хартії, Соціального протоколу до Маастрихтського договору і соціального виміру ЄС, а також впливу цих договорів на формування єдиної соціальної політики ЄС. Дані питання розглядаються в працях М. Кляйнман, Д. Пічол, А. Моравчик та ін.

Варто звернути увагу й на монографію російського фахівця М. Каргалової «Від соціальної ідеї до соціальної інтеграції» [6]. У даній роботі аналізуються соціальні аспекти Єдиного Європейського акту (1986 р.), Хартії основних соціальних прав трудящих Співтовариств (1989 р.), соціальний протокол до Маастрихтського договору (1991 р.), а також роль цих документів у розбудові «соціальної Європи». Автор підкреслює значення соціальних аспектів у розвитку європейського інтеграційного процесу, які були визначені ще Єдиним європейським актом. На думку М. Каргалової, в ЄС уже сформувалася єдина соціальна модель.

Водночас у науковій літературі висловлюється інша точка зору відносно формування єдиної соціальної моделі. Так, в невеликій за обсягом, але суттєвій за змістом роботі «Європейський Союз» за редакцією Ю. Борка [7] проводиться думка про те, що говорити про єдину соціальну модель поки передчасно. Сучасна ж її форма значно відрізняється від моделей, прийнятих в США і Японії.

У дисертації В. Мілецького «Соціальна держава: еволюція теорії і практика (політико-соціологічний аналіз)» [8] досліджується феномен соціальної держави, виділено історичні етапи його еволюції, розглянута практика його становлення і розвитку в зарубіжних країнах, показано особливості і тенденції його зародження і становлення в процесі сучасної російської модернізації.

У дисертації Є. Мазаєвої «Соціальна функція сучасної Російської держави» [9] розглядаються юридичні аспекти соціальної державності. В роботі досліджується зміст соціальної функції сучасної Російської держави, визначається її місце і значення в системі інших функцій, виявляються основні тенденції її розвитку, а також розробляються науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства в соціальній сфері.

Метою дослідження А. Кампани Алтуни «Державне програмування в соціальній сфері: питання теорії і практики» [10] є соціологічний аналіз теоретичних, методологічних і праксеологічних підстав державного програмування в соціальній сфері взагалі, а також в її окремих галузях – освіті, забезпечення житлом, охороні здоров'я.

У дисертації А. Михайлової «Комунальна соціальна політика у ФРН: основні напрями, механізми, реалізація, актори» [11] здійснюється комплексний аналіз соціальної політики німецьких комун в контексті вдосконалення інституту соціальної держави.

Російський дослідник Д. Фартуков захистив дисертацію на тему «Сучасна російська держава: трансформація соціальних функцій (соціологічний аспект)» [12]. У даній роботі запропоновано теоретичне осмислення внутрішньої логіки побудови правової держави на основі вироблення тактики і засобів реалізації соціальних функцій.

Метою дисертаційної роботи А. Фадєєва «Участь політичної групи партії європейських соціалістів у формуванні основ політики соціального регулювання в ЄС (1990-2000 рр.)» [13] є дослідження процесу вироблення спільної позиції відносно «європейської соціальної моделі» усередині групи Партії Європейських Соціалістів (ПЕС), а також її реалізації в парламентській практиці. У даній роботі велике значення надається опису системної моделі ПЕС як частини загального комплексу інститутів, задіяних в процесі ухвалення рішень ЄС в даний історичний період.

Принципи реалізації соціальної політики в умовах економічного зростання аналізуються в дисертації В. Пальцева «Особливості формування соціальної політики в умовах економічного зростання» [14].

Розгляду Російської Федерації як соціальної держави присвячена дисертаційна робота А. Феоктистова «Сутність Російської Федерації як соціальної держави: конституційно-правовий аналіз» [15]. Автор справедливо стверджує, що особливість дослідження сутності соціальної держави полягає в цілісному і узагальненому вивченні конституційно-правових основ її розвитку та в підвищенні ефективності функціонування в нових соціально-економічних умовах.

І. Герасимова своє дисертаційне дослідження «Тенденції розвитку соціальної сфери і якості життя населення в сучасній економічній системі» [16] присвятила визначенню взаємозв'язку між рівнем соціально-економічного розвитку країни і регіону та рівнем якості життя населення, а також

розробці методологічних засад оцінки рівня розвитку соціальної сфери і якості життя населення на мікро– і макрорівнях.

Охороні здоров'я як найважливішому напрямку соціальної політики присвячена дисертація А. Пухальського «Формування механізму реалізації соціальної політики у сфері послуг охорони здоров'я» [17].

У дисертації Д. Бичкова «Вдосконалення механізмів регулювання соціально-трудомих відносин як чинник підвищення ефективності національної економіки» [18] дається комплексний аналіз сфери соціально-трудомих відносин у сучасній економіці Росії і на його підставі – розробка наукових положень і конкретних методичних і практичних рекомендацій по вдосконаленню механізмів регулювання соціально-трудомих відносин.

Впливу процесу розширення Європейського Союзу на формування єдиної європейської соціальної політики присвячена дисертація А. Сергєєва [19]. У даній роботі аналізуються всі соціальні аспекти європейської інтеграції, при цьому особлива увага приділяється соціальній політиці Європейського Союзу, яка розглядається як специфічна діяльність європейських інститутів, визначена відповідними статтями засадничих договорів, а також подальшими рішеннями вищих органів ЄС – Європейської Ради, Комісії Європейських Співтовариств, Європейського парламенту і Ради Міністрів ЄС.

Економічні основи формування державних стандартів на регіональному рівні досліджуються у докторській дисертації І. Заріпової «Економічні основи формування державних соціальних стандартів на регіональному рівні» [20]. Метою даного дисертаційного дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування ролі і місця державних соціальних стандартів в процесі формування і вдосконалення механізмів реалізації соціальної та бюджетно-податкової політики на регіональному рівні.

Регіональним аспектам соціальної політики присвячена дисертація М. Панова «Формування і реалізація соціальної політики в регіоні» [21], метою якої є виявлення механізмів формування і обґрунтування шляхів реалізації ефективної та самодостатньої соціальної політики в регіоні у період соціальних змін життєдіяльності населення і обґрунтування напрямів оптимізації регіональної соціальної політики.

У докторській дисертації М. Романової «Теорія і методологія формування страхової інфраструктури соціальної політики у сфері забезпечення житлом громадян Російської Федерації» [22] формулюється поняття «система соціальної політики у сфері забезпечення житлом громадян», уточнюється зміст соціальної політики і соціального захисту на сучасному етапі розвитку країни; виявляються інституційні бар'єри, що виникають у галузі житлового забезпечення та вимагають кардинального реформування житлової системи.

Роботи вітчизняних дослідників можна умовно розділити на декілька груп. Перша – це роботи загального характеру, присвячені формуванню і розвитку соціальної політики в Україні. Друга – роботи з проблем європейської інтеграції України.

До першої групи варто віднести ряд дисертаційних досліджень, в яких автори детально розглядають особливості соціальної політики України, аналізують різноманітні проблеми становлення соціальної держави, соціальної політики, соціального партнерства тощо.

Вперше проблеми становлення соціальної держави у політологічному вимірі були досліджені у 2000 році А. Сіленко у докторській дисертації на тему «Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні» [23].

У дисертації О. Дороніна «Соціальна політика як засіб системного забезпечення демократичних реформ» [23] в контексті сучасних політичних соціально-економічних процесів аналізуються тенденції, пріоритетні завдання та особливості формування соціальної політики, її роль в системному забезпеченні демократичних реформ, сформульована концепція соціальної політики в перехідний період і на перспективу.

Заслуговує уваги і дисертаційне дослідження львівського автора Л. Четверикової «Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз» [25].

У монографії В. Давиденка «Соціальний діалог у громадянському суспільстві» [26] розглядаються поняття, сутність і функції соціального діалогу в Україні. Актуальність монографічного дослідження полягає в тому, що, по-перше, в Україні поняття «соціальний діалог» введено в юридичну і політичну практику зовсім недавно. Це обумовлює потребу теоретичного осмислення поняття, сутності, структури і функцій соціального діалогу, перспектив його розвитку в сучасній Україні. По-друге, цінність соціального діалогу в тому, що він регулює відносини між найманими працівниками і працедавцями за участю держави, перешкоджає виникненню соціальних протиріч, які призводять до зниження продуктивності праці і рівня життя населення, а отже, є реальною загрозою для політичної стабільності.

Мета дисертаційного дослідження В. Дерєги «Політологічний аналіз формування та розвитку системи соціального захисту» [27] полягає у виявленні впливу політичних процесів на формування та розвиток системи соціального захисту в світі та в Україні.

Значення дисертаційного дослідження Н. Громадської «Соціальної діалог як інструмент впровадження державної соціальної політики» [28] полягає у виявленні сутності соціального діалогу як нового етапу розвитку в процесі удосконалення соціально-трудова відносин в Україні, що є важливим чинником забезпечення соціальної і політичної стабільності.

Метою дисертації Ю. Скулиш «Соціальна сфера: проблеми та перспективи бюджетного забезпечення в Україні» [29] є розробка теоретико-методологічних підходів до оцінки соціальної спрямованості бюджетної політики, аналіз стану бюджетного забезпечення соціальної сфери в Україні, оцінка перспектив та визначення пріоритетів її розвитку.

Безперечний науковий інтерес представляє монографія В. Куценко «Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики)» [30]. Робота присвячена дослідженню сучасного стану і перспектив подальшого розвитку соціальної сфери України. Автор монографії аналізує сучасні розробки світової економічної думки, в яких соціальна сфера постає як суспільно-економічне явище. Заслуговує на увагу авторська постановка і розробка питання щодо дослідження матеріально-технічної бази соціальної сфери з точки зору розвитку її інвестиційного потенціалу, вивчення проблем поліпшення якості кадрового потенціалу даної сфери, впровадження ринкових принципів у процес функціонування соціальної сфери.

Проведений аналіз ступеня розробленості проблеми дозволяє зробити висновок, що поняття «соціальна політика» в усіх її проявленнях є однією з ключових у наукових дослідженнях ефективності функціонування сучасних держав.

Література

1. Григорьева И. А. Социальная политика: основные понятия / И. А. Григорьева // Журнал исследований социальной политики. – 2003. – № 1. – С. 40-45.
2. Западноевропейские страны: особенности социально-экономических моделей / [отв. ред. Гутник В. П.]. – М.: Наука, 2002. – 271 с.
3. Социальные источники экономического развития / [отв. ред. Ф. Э. Бурджалов]. – М.: ИМЭМО РАН, 2005. – 130 с.
4. Шейман И. М. Теория и практика рыночных отношений в здравоохранении / И. М. Шейман. – М.: ГУ ВШЭ, 2008. – 318 с.
5. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы / В. В. Антропов. – М.: Экономика, 2006. – 271 с.
6. Каргалова М. В. От социальной идеи к социальной интеграции / М. В. Каргалова. – М., 2009. – 317 с.
7. Европейский Союз / [под ред. Ю. А. Борко]. – М., 2004. – 93 с.
8. Милецкий В. П. Социальное государство: эволюция теории и практика (политико-социологический анализ) : автореф. дис... д. полит. наук: спец. 22.00.05 – политическая социология / В. П. Милецкий. – Санкт-Петербург, 1998. – 35 с.
9. Мазаева Е. С. Социальная функция современного Российского государства : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.01 – теория и история права и государства, история правовых учений / Нижний Новгород, 2001. – 17 с.
10. Кампана Алтуна А. Д. Государственное программирование в социальной сфере: вопросы теории и практики : автореф. дис... канд. соц. наук : спец. 22.00.08 – Социология управления / А. Д. Кампана Алтуна. – М., 2006. – 26 с.
11. Михайлова А. А. Коммунальная социальная политика в ФРГ: основные направления, механизмы, реализация акторы : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 – политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии / А. А. Михайлова. – Саратов, 2006. – 25 с.
12. Фартуков Д. Н. Современное российское государство: трансформация социальных функций (социологический аспект) : автореф. дис. канд. соц. наук : спец. 23.00.02 – политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (социологические науки) / Д. Н. Фартуков. – Саратов, 2007. – 19 с.
13. Фадеев А. М. Участие политической группы партии европейских социалистов в формировании основ политики социального регулирования в ЕС (1990-2000 гг.) : автореф. дис... канд. ист. наук : спец. 07.00.03 – Всеобщая история (новая и новейшая история) / А. М. Фадеев. – Иваново, 2007. – 21 с.
14. Пальцев В. А. Особенности формирования социальной политики в условиях экономического роста : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (макроекономика) / В. А. Пальцев. – Санкт-Петербург, 2007. – 19 с.
15. Феоктистов А. В. Сущность Российской Федерации как социального государства: конституционно-правовой анализ : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право / А. В. Феоктистов. – М., 2008. – 27 с.

16. Герасимова И. Н. Тенденции развития социальной сферы и качества жизни населения в современной экономической системе : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / И. Н. Герасимова – Чебоксары, 2008. – 21 с.
17. Пухальский А. Ф. Формирование механизма реализации социальной политики в сфере услуг здравоохранения : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – сфера услуг) / А. Ф. Пухальский. – Санкт-Петербург, 2008. – 19 с.
18. Бычков Д. Е. Специальность 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством» (макрэкономика, экономика труда) Совершенствование механизмов регулирования социально-трудовых отношений как фактор повышения эффективности национальной экономики: автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством» (макрэкономика, экономика труда) / Д. Е. Бычков. – М., 2008. – 22 с.
19. Сергеев А. Е. Влияние процесса расширения Европейского Союза на формирование единой европейской социальной политики : автореф. дис. канд. ... ист. наук : спец. 07.00.15 – история международных отношений и внешней политики / А. Е. Сергеев. – Нижний Новгород, 2009. – 26 с.
20. Зарипова И. Р. Экономические основы формирования государственных социальных стандартов на региональном уровне : автореф. дис... д. э. н : спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами; сфера услуг) / И. Р. Зарипова. – М., 2009. – 51 с.
21. Панов М. М. Формирование и реализация социальной политики в регионе : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (экономика труда) / М. М. Панов. – М., 2009. – 28 с.
22. Романова М. В. Теория и методология формирования страховой инфраструктуры социальной политики в сфере обеспечения жильем граждан Российской Федерации : автореф. дис... докт. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (Специализация 8 – Экономика труда)»; 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит (Специализация 6 – Страхование)» / М. В. Романова. – М., 2010. – 48 с.
23. Сіленко А. О. Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні : автореф. дис... докт. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / А. О. Сіленко. – К.: Ін-т держави та права ім. В. М. Корецького, 2000. – 38 с.
24. Доронін О. Д. Соціальна політика як засіб системного забезпечення демократичних реформ : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / О. Д. Доронін. – Одеса, 2004. – 16 с.
25. Четверікова Л. О. Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути і процеси / Л. О. Четверікова. – Львів, 2006. – 21 с.
26. Давиденко В. В. Соціальний діалог у громадянському суспільстві / В. В. Давиденко. Монографія. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 358 с.
27. Деріга В. В. Політологічний аналіз формування та розвитку системи соціального захисту : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / В. В. Деріга. – Миколаїв, 2007. – 17 с.
28. Громадська Н. А. Соціальний діалог як інструмент впровадження державної соціальної політики : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Н. А. Громадська. – Миколаїв, 2008. – 18 с.
29. Скулиш Ю. І. Соціальна сфера: проблеми та перспективи бюджетного забезпечення в Україні : автореф. дис... канд. экон. наук : спец. 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика / Ю. І. Скулиш. – К., 2009. – 23 с.
30. Куценко В. І. Соціальна сфера і контури майбутнього (питання теорії і практики) / В. І. Куценко // Монографія / за ред. М. Данилишина. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 818 с.